

UNIVERSITATEA BABEȘ - BOLYAI
CLUJ – NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ „ISTORIE. CIVILIZAȚIE. CULTURĂ”

Ceramica de epoca migrațiilor făcută după tradiții germanice din Bazinul Someșului Mic și
Bazinul Arieșului

ABSTRACT

CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC:

PROF. UNIV. DR. HABIL SORIN NEMETI

STUDENT – DOCTORAND

BARBOCZ BEÁTA

CLUJ – NAPOCA

2025

CUPRINS

CAPITOL I: INTRODUCERE	4
I.1. Introducere.....	4
I.2. Istoricul cercetării	8
CAPITOL II: SURSELE ISTORIOGRAFICE DESPRE GEPIZII	15
CAPITOL III:. CLASIFICARE.....	44
III.A. CLASIFICAREA FORMELOR	44
III.A.1. Ceramica fină pe roată	44
III.A.1.a. Ulcioarele	44
III.A.1.a.1. Ulcioarele de tip Murga.....	44
III.A.1.a.2 - Carafele simple	46
III.A.1.a.3 - Ulcioare cu toartă și cu gâtul îngust.....	47
III.A.1.a.4. – Cănille cu toartă și gâtul lat	49
III.A.1.a.5 – <i>Röhrenkanne</i> (Cănille cu tub de scurgere).....	50
III.A.1.b. – Paharele	51
III.A.1.b.1. – Paharele biconice	55
III.A.1.b.2. – Paharele ovoidale	58
III.A.1.b.3. – Paharele globulare.....	58
III.A.1.b.4. – Paharele de tip „Morești”	59
III.A.2. Ceramica semifină (uzuală) pe roată	60
III.A.2.a – Carafele și ulcioarele.....	60
III.A.2.b – Capace	61
III.A.2.c – Oalele	63
III.A.2.d. – Farfurii.....	65
III.A.2.e. – Castroanele	66

III.A.2.f. – Vasele de provizii	67
III.A.3 - Grupul ceramicii făcută cu mâna	69
III.B. METODOLOGIE	71
III.B. 2. Descrierea pastelor și metodele aplicate	72
III.B.3. Tehnica de fabricație	73
III.B.4. – Arderea	74
III. B. 5. – Decorul	75
III.B.6. Procesul de prelucrare	79
CAPITOL IV: CIMITIRELE DISPUSE ÎN ȘIRURI PARALELE ȘI VASELE ÎN CONTEXTE FUNERARE.....	84
IV.1. Introducere	84
IV. 2. Fenomenul cimitirelor dispuse în șiruri paralele în Transilvania	90
IV.3 Vasele din perioada gepidică în contexte funerare	92
IV.3 Vasele din contexte funerare – faza târzie.....	102
IV.4.Studiu de caz: Vasele ceramice din cimitirul de la Șardu	114
CAPITOL V.: AȘEZĂRILE ȘI CERAMICA DIN AȘEZĂRI.....	118
V.1. Așezările gepizilor în Transilvania.....	118
V.2. Locuințe și anexele gospodărești.....	121
V.3. Ceramica din așezări.....	125
V.4: Studiu de caz: Ceramica de la așezarea postromană din castrul de la Turda.....	140
V.5. : Studiu de caz: Ceramica de la așezarea de la Cluj–Napoca–Florești–Polus center	147
CAPITOLUL VI: CONCLUZII	157
CATALOG	161
BIBLIOGRAFIE.....	220
ANEXE	242

CUVINTE CHEIE: ceramică, epoca migrațiilor, gepizi, ceramica uzuală, ceramica funerară

Ceramica este artefactul cel mai des întâlnit la săpăturile arheologice. Vasele ceramice au fost importante deja din Neolitic în viața de zi cu zi, îndeplinind diverse funcții de la păstrarea și transportul hranei sau a băuturilor, pâna la tratarea termică și servirea acestuia. În timp recipientele ceramice au căpătat și funcții rituale, fiind așezate lângă defuncți ca obiecte personale care însoțeau pe defunct în trecerea spre viața de dincolo, recipiente care conțineau rămășițele banchetului funerar, ofrande pentru defunct sau pentru divinități.

Studiul intitulat „Ceramica de epoca migrațiilor făcută după tradiții germanice din Bazinul Someșului Mic și Bazinul Arieșului” își propune să investigheze cu ajutorul descoperirilor ceramice prin studii de caz de la așezările de la Turda – Castrum, Florești – Polus Center, și cimitirul de la Șardu. Analiza ceramicii se bazează pe construirea a unei tipologii utilizabile în cazul Transilvaniei, și încadrarea materialului ceramic de la cimitirul de la Șardu și așezările de la Turda – Castrum Leg. V. Macedonica, și Cluj – Napoca – Florești – Polus Center în aceasta. Lipsa a unui studiu detaliat asupra ceramicii din această perioadă și a tendințelor care sunt prezente în olăria epocii au stat la baza acestei analize. Faptul că nu există o tipologie unitară, sau metode bine definite pentru studiul ceramicii din această epoci a descurajat mulți cercetători de la studierea fragmentelor sau vaselor ceramice.

Scopul principal al acestei lucrări a fost analiza detaliată a materialului ceramic de la cimitirul de la Șardu și așezările de la Turda – Castrul Legiunii V.a Macedonica și Cluj – Napoca – Florești – Polus Center, precum și potrivirea și adaptarea metodelor în prelucrarea materialului. Un alt scop al lucrării a fost realizarea unei clasificări, bazat pe forma și funcționalitatea vaselor, care să fie util și pentru alți cercetători. Analiza abordează nu doar materialul ceramic, ci și fenomenele legate de cimitire și așezări din această epocă încadrându – le în peisajul arheologic, istoric și cultural al Europei din secolele IV – VI.

Din punct de vedere metodologic lucrarea se bazează nu doar pe studiul ceramicii și încadrarea acestuia în peisajul arheologic al epocii, ci și pe analiza surselor scrise pentru a înțelege în detaliu fenomenele istorice și arheologice. Conceptul de „barbar” este utilizat adeseaori la scriitorii antici, greci și romani, pentru a denota populațiile care trăiau la granițele Imperiului. (*foederati*)

Mitul de origine a gepizilor se întâmplă sub regele mitic Berig, cine cu cei trei corăbii și cei trei triburi pe aceste corăbii părăsesc patria ancestrală, Gothiscandza. Lipsa surselor scrise despre gepizi se poate îndatora poziționării lor geografice, departe de zonele controlate de romani.

Următoarea menționare a poporului se află în Historia Augusta, la domnia lui Probus există un trib cu numele "Gepidis". După aceasta ei apar în izvoare la lupta purtată împotriva goților lângă „oppidum Galtis” și „fluvius Auha”, despre localizarea luptei există mai multe opinii în cercetare. Precum opiniile cercetărilor sunt împărțite și despre gepizii timpurii, și cultura lor materială. Pe parcursul secolului IV pericolul hunic a transformat hartă politică al Europei. Gepizii au fost subjugăți de huni, apar des menționați în descrierile campaniilor lor militare. În anul 453 Attila, conducătorul hunilor moare și imperiul său este destrămat ca o consecință a luptei de la Nedao. Gepizii își ocupă noi teritorii, și înființează regatul lor. Cercetarea arheologică din ultimele decenii a dovedit, că cel mai verosimil este intrarea gepizilor prin poarta Meseșului, și ocuparea fostelor orașe romane, cum vor ocupa și fostul oraș Sirmium. Luptele cu langobarzii și ulterior cu avarii au dus la destrămarea regatului Gepidic. Comunirățile gepide continuă să existe și sub dominația avară, pe baza surselor scrise și arheologice.

Din punct de vedere metodologic lucrarea se bazează pe studiul ceramicii, folosind atât metodele clasice, cât și cele inovative luând în considerare fiecare pas din procesul de producție, de la alegerea pastei, confectionarea vaselor ceramice, decorarea și arderea acestora. Pentru a prelua loturile ceramice, au fost aplicate metodele clasice, precum definirea tipurilor de pastă, definirea formei vaselor.

Primul pas în elaborarea clasificării vaselor a fost studierea materialului ceramic din epoca respectivă. Vasele pot fi clasificate în două grupuri mari: vasele realizate pe roata olarului și vasele făcute cu mâna. Elaborarea clasificării a presupus și studierea pastelor, și atribuirea funcționalității, pe baza principiului „Form and function”. Pentru a obține date din descrierile fragmentelor, am aplicat în cazul catalogului formatul tabel, pe baza unor criterii obiecte, precum forma vasului/fragmentului, tipul vasului sau a fragmentului, culoarea interioară și exterioară a fragmentelor, tipul de pastă folosit pentru a realiza vasele, tehnica de modelare cu ajutorul căreia au fost realizate vasele, arderea acestuia luând în considerare secvențele de ardere unde au fost prezente, și referința ilustrativă.

Clasificarea este bazată pe studiul tipologiilor existente și a publicațiilor anterioare ale materialului ceramic. Astfel în cazul vaselor fabricate pe roata olarului există grupul vaselor confecționate din paste fine (carafe, căni de tip Murga, ulcioare cu toartă și cu gâtul îngust, cănile cu toartă și cu gâtul lat, cănile cu tub de scurgere, paharele – pahare biconice, pahare în formă de săculeț, paharele ovoidale, paharele globulare, paharul de tip „Morești”, și bolurile rotunde sau cu formă biconică). În cazul ceramicii semifine (uzuale) putem observa o varietate mai mare de forme și funcționalității, de exemplu în cazul acestui grup avem carafe și ulcioare care se aseamănă cu ulcioarele din grupul ceramicii fine, dar apar și capacele de diferite tipuri (de obicei în asociere cu oalele), oalele de diverse forme (oalele rotunde, oalele alungite, oalele în formă de pară sau sac), farfuriile (farfuriile cu laturile aproape drepte, farfuriile cu laturile semi – curbate, farfuriile cu buza evazată și cu corpul semi – rotunjit care imită forme din Antichitatea Târzie). Pe lângă acestea apar și castroanele de diverse tipuri (castroanele biconice, castroanele cu laturi drepte, castroanele tronconice, castroanele rotunde, adânci). Un alt grup important este grupul vaselor de provizii, sau *Krausengefäße* care au fost folosite din Antichitatea clasică pentru a depozita proviziile de hrană.

Ceramica făcută cu mâna apare într – un număr mai redus decât vasele realizate pe roata olarului. Acest tip de tehnică de fabricație este prezent atât în materialul ceramic al așezărilor, cât și în materialul ceramic al cimitirelor. În epoca gepidică clasică există trei forme principale ale acestor vase: pahare mici realizate cu mâna, oalele alungite realizate cu mâna (asemănătoare oalelor de tip Praga – Kornchyak) și oalele cu umărul proeminent, cel mai mare diametru al acestor oale fiind pe partea superioară a vaselor, sub gâtul acestora.

Pentru a defini tipul de vas am luat în considerare aspectele tipologice din lucrarea prezentă, comparându – le cu tipologiile deja existente de la Nagy Margit, Masek Zsófia și Vlad – Andrei Lăzărescu. Culoarea exterioară și interioară a fragmentelor a fost definit cu ajutorul Munsell Soil Color Chart. Tipul de pastă a fost definit pe baza metodei de descriție de la Matthew, Woods și Oliver, ulterior recomandat și de Orton. În cazul rubricii de „Observații” observații proprii pe urma examinării materialului au fost aplicate, precum: urme de la roată pe peretele interior sau exterior, pete de ardere incompletă sau supraardere, urme de tăiere de pe roata olarului, netezirea suprafeței, sau urme de ardere secundară. Tipurile de decor folosite sunt: incizii drepte, incizii în valuri, caneluri, *Keilstitchverzierung*. În cazul descrierii tipului de ardere, am elaborat o metodă proprie, care descrie fazele de ardere reprezentat prin litere „O” – oxidativ

și „R” – reductiv și reprezentarea acestora în cazul secvențelor de ardere consecutive, care reprezintă faze diferite de ardere.

Pentru a încadra materialul ceramic de la cimitirul de la Șardu, și de la așezările de la Turda – Castrum Legionis V Macedonica și de la Cluj – Napoca – Florești – Polus Center a fost necesară și studierea cimitirelor și a așezărilor. Cimitirele dispuse în șiruri paralele pot fi caracterizate prin orientarea V – E a mormintelor, ritul înhumării, prezența inventarului funerar în kit – uri specifice ale sexului, și organizarea mormintelor în șiruri relativ paralele. În cazul Transilvaniei se pot distinge două faze ale acestor cimitire, una timpurie și una târzie. În cazul inventarului ceramic din faza timpurie se poate observa că majoritatea vaselor sunt produse pe roata olarului, deși apar și vasele făcute cu mâna. Repertoriul formelor este relativ restrâns, comparat cu faza târzie. Cel mai des apar vasele folosite pentru consumul sau servirea lichidelor (paharele de diverse tipuri și ulcioarele) și oalele de diverse tipuri. Cele mai multe vase din această fază sunt arse în atmosferă reducătoare. Tehnica de decor cel mai frecvent întâlnită este lustruirea suprafeței vaselor, sau aplicarea motivelor lustruite, dar apar și liniile incizate drepte și liniile în val incizate.

Materialul ceramic de la cimitirul de la Șardu se încadrează în prima fază a acestor cimitire. Ulciorul de tip Murga – varianta înaltă și ulcioarele de tip Murga – varianta scundă sunt prezente doar în prima fază a acestor cimitire și sunt înlocuite cu noi tipuri de ulcioare în faza următoare. Paharele biconice de la acest cimitir au suprafața lustruită, și sunt cel mai des întâlnite în această fază a cimitirelor dispuse în șiruri paralele.

În faza târzie a acestor cimitire se poate observa o varietate mai mare de forme (poate fi motivat și prin stadiul actual al cercetării, cimitirele din faza târzie fiind cercetate într – un număr mai mare, decât complexele funerare și cimitirele din faza timpurie). Se poate observa o varietate mai mare în cazul formelor paharelor, și al ulcioarelor. Apare și decorul ștampilat în această fază, care până în momentul de față nu a fost descoperit în cazul vaselor din faza timpurie.

Așezările gepizilor se află în cele mai multe cazuri lângă cursul râurilor, lângă arterele principale de comunicații, în zonele fostelor orașe romane, și în zona resurselor naturale. Locuințele au fost construite din materiale naturale precum chirpicul, paiul, stuful și lemnul utilizând diverse tehnici de construcție. Bordeiele pot fi de mai multe tipuri (adâncite, semi – adâncite, sau de suprafață) având diverse forme.

Materialul ceramic al așezărilor de obicei este mult mai fragmentară decât a cimitirelor. Formele prezente în materialul ceramic de la așezări sunt mai variate, decât formele prezente în cimitire, îndeplinind multiple funcții de la transportul și păstrarea hranei, tratamentul termic al acestuia, și servirea.

Materialul ceramic de la Castrum Legionis V Macedonica este una relativ variată. În cazul acestei locuiri au fost identificate șapte tipuri de pastă (pastele fine: PF1 – PF3, pastele zgrunțuroase: PZ1 – PZ3 și o pastă grosieră: GRS) din care au fost confecționate vasele studiate. Pasta cel mai des reprezentată este PF3, o pastă relativ fină, cu mai multe incluziuni. Aceasta a fost cel mai des folosită pentru confecționare diferitelor tipuri de oale. Tehnica de fabricație predominantă este utilizarea roții olarului pentru modelarea vaselor, dar sunt prezente și fragmentele ceramice confecționate cu mâna. Cele mai multe vase au fost arse în mod reductiv, dar sunt prezente și fragmentele ceramice arse oxidativ și fragmente care au trecut prin mai multe secvențe de ardere.

În ceea ce privește repertoriul formelor, putem observa că o cantitate semnificativă de fragmente provine din buze și funduri de oale de diverse tipuri. Pe lângă aceasta putem observa și prezența paharelor (P.E. – pahar alungit, și P.R. – pahar cu formă rotunjită), a diverselor tipuri de capace, a toartelor, a farfuriilor și a bolurilor. Tehnica de decor cel mai des utilizată este incizarea, dar apar și fragmente de vase decorate cu caneluri, și cu o variantă de șampilă pe suprafața fragmentelor.

În cazul materialului ceramic de la așezarea de la Cluj – Napoca – Florești – Polus center au fost identificate patru tipuri de paste fine (PF1 – PF4), cinci tipuri de paste zgrunțuroase (PZ1 – PZ5), și trei tipuri de paste grosiere (GRS1 – GRS3). Tehnica de fabricație predominantă și în acest caz este modelarea vaselor pe roata olarului, dar într – un număr mai redus apar și fragmente provenind de la vase modelate cu mâna. Și în cazul acestui material se poate observa că majoritatea fragmentelor au fost arse în atmosferă reducătoare, dar într – un număr mai mic sunt prezente și fragmente de la vase arse oxidativ, sau care au trecut prin mai multe faze de ardere. În ceea ce privește formele vaselor, se poate constata o varietate mai mare a formelor, decât în cazul materialului ceramic de la Turda – Castrum Legionis V Macedonica (acest fenomen se poate explica și prin numărului mai mare de fragmente). Cele mai multe fragmente provin din oale de diverse tipuri, dar sunt prezente și paharele, bolurile, capacele, torțile, vasele de tip dolium, și un fragment de strecurător. Tehnica de decor cel mai frecvent utilizată este

incizarea și diversele variante ale acestuia (incizii verticale, caneluri), dar apar și anumite fragmente având suprafața lustruită, sau cu diverse motive lustruite pe ele.